Vékony László

MARSIGLI

1706. áprilisának elején a francia flotta másodszor jelent meg az Adriai tenger partjainál. Végigvonult a trieszti kikötő előtt, rémületet és örömöt keltett Rijeka, Buccari városában, majd a szigetek között eltünt. Villámgyorsan terjedt el a hír, jön a francia segítség, már partra is szálltak. Az osztrák császári seregben pánik tört ki, a bécsi udvar elhitte a hírt, hogy többezer francia katona szállt partra a Rákóczi szabadságharc megsegítésére Marsigli tábornok parancsnoksága alatt.[1]

Ki volt Marsigli? Magyarország területére először 1682-ben lépett mint 24 éves ifjú bolognai gróf, az osztrák császári seregben mint közkatona kezdte, később hadimérnök, tábornok. Részt vett Budavár visszavételében, a török elleni felszabadító hadjáratokban, a Karlócai béke megkötésében, a határvonalak meghúzásában, ő látta utoljára és rajzolta le a békeszerződés értelmében lerombolt várakat. Ahova sorsa vetette gyűjtött mindent ami csak keze ügyébe került és amit meg tudott szerezni: ásványokat, felíratos köveket, okleveleket, könyveket, kéziratokat, növényeket és állatokat.

Bejáratos volt az udvarba, ismert megbecsült katona. Később kegyvesztett lett és életének hátramaradt éveit a tudománynak szentelte. Nagyon sok mindenhez értett. Volt csillagász térképész, ichtyológus, régész, geológus, tengerkutató, ethnográfus, festő, filológus. Tagja volt a párizsi montpelliéri, londoni tudományos akadémiának, megalapította a bolognai Tudományos és Művészeti Intézetet. Sorolhatnám még tovább is. Korának univerzális tudósa volt.

A Dunáról szóló hatkötetes művével, a Danubius Pannonico-Mysicussal megalkotta a legnagyobb művet, amit valaha is készítettek erről a folyóról. Húsz évet töltött Magyarországon a török elleni harcban és lankadatlan munkában. Megtalálta Buda visszavételekor a Corvina könyv-

tár maradványait. A maga idejében a legpontosabb térképeket készítette el erről a vidékről, lejegyezte a székely rovásírás ábécéjét, néprajzi megfigyeléseket tett, régészeti lelőhelyekre hívta fel a figyelmet, felmérte a római sáncokat, megtalálta Trajánus hídját a Dunán stb.

Magános férfi volt, mégsem egyedül munkálkodott. Barátainak nevezhette Malphigit, Newtont, Réaumurt, Boerhaavet, Eustachot, korának legismertebb tudósait. Nem mondhatni el ugyanezt katonai feljebbvalóiról, akik irigykedtek az olasz idegen gyorsan emelkedő pályája miatt. Ez törte ketté karrierjét, s ez kényszerítette gyűjteményeinek rendszerezésére, munkáinak befejezésére és kiadására.

Titkárai és ügynökei segítségével óriási mennyiségű anyagot halmozott fel amelyet nem sokkal halála előtt a bolognai városi tanácsnak ajándékozott, jelezve ezzel is életelvét: Nihil mihi. Ebben az anyagban húsz év gyűjtése Magyarországra vonatkozik. A kéziratok 120 kötetet tesznek ki s minden kötet kb. 5—600 oldalas.

Marsiglit Magyarországon tulajdonképpen soha nem felejtették el. Művei a könyvtárakba főleg Széchenyi könyvtárából kerültek, mindig hozzáférhetőek voltak. Mégis, először csak 1849-ben hivatkoznak rá. Ennek is megvolt a maga oka amivel nem óhajtok foglalkozni. Csak a kiegyezés után 1868-ban kezdenek el részletesen foglalkozni vele. Ekkor vált lehetővé ugyanis a tudományok fellendülése és ekkor jelennek meg gyors egymásutánban a magyar történelemmel foglalkozó monográfiák.

Magyarországon a Marsigli kutatást Szilády Áron jelentése indítja el bolognai levéltári kutatásairól. Szilády küldetésének célja az volt, hogy a Budán talált Marsigli kéziratokat átnézze, mivel lehetséges volt, hogy török defterek is keveredtek közéjük. Más részről a Corvina maradványaira utaló jeleket kereste. Ezután Giovanni Fantuzzi nyomán Beliczay Jónás 1881-ben írta meg Marsigli életrajzát, műveinek jegyzékével, valamint bibliográfiával ellátva.

Thaly Kálmán a Rákóczi kor kutatása révén, a bevezetésben említett probléma kapcsán jutott el Bolognába. Javaslatára Áldásy Antal ismertette a levéltár felépítését, tájékoztatta a közönséget a hozzáférhetőségről, leveleket és két kéziratot másoltatott le, amelyeket azután Thaly elemezett, az egyiket még ugyanabban az évben, 1892-ben, a másikat pedig 1896-ban.

Thaly ismételt sürgetésére Budapest tanácsa 1901. elején Faknói Vilmost kérte fel a kutatásra, ő azonban más irányú elfoglaltsága miatt erre nem vállalkozhatott. Előterjesztésére Veress Endre végezte el ezt a feladatot. Ő készítette el a 120 kötetnyi kézirat magyar vonatkozású jegyzékét. Megjelent 1906-ban. Egy évre rá a Budavár ostromára vonatkozó térképeket, iratokat adta ki.

1930-ban a Bolognai Tudományos Akadémia, Marsigli halálának kétszáz éves évfordulójára ünnepséget rendezett de ezt megelőzően, még

1928-ban, Veress Endre tájékoztatta az olasz közönséget a magyarországi Marsigli kutatásokról.

Az évfordulói ünnepségeken Itália magyarországi nagykövete, a bolognai hivatalos és tudományos körök képviselői magyar részről pedig a szegedi és pécsi egyetem, valamint a Corvin Mátyás Társaság képviselői jelentek meg. Ez alkalommal díszkiadásban jelentették meg Marsigli néhány kiadatlan munkáját, önéletírását és munkásságáról szóló más műveket.

Magyarországon ezután még 1941-ben a Soproni Szemlében jelent meg Marsigliról egy rövid cikk, majd 1959-ben a szolnoki múzeum jelentetett meg egy tanulmányt Uherkovich Gábor tollából. Azóta a Művelődésügyi Minisztérium Levéltári tájékoztatása szerint Magyarországon senki nem foglalkozik Marsiglivel.

Tudomásom szerint Jugoszláviában 1903-ban Beigel István jelentette meg Marsigli iratainak boszniai vonatkozását, majd a Matica Srpska kiadásában 1957-ben Radojčić Nikola írása látott napvilágot: „Lik Vojvodine krajem XVII. veka po dokumentumima u ostavini grofa Marsilija" (sic!). Ma Jugoszláviában szintén nem foglalkoznak Marsiglivel.

Műveit idézgetik, hivatkoznak rá, pontosan azonban senki sem ismeri mi rejlik még irattárában habár, mint említettük, húsz évig élt gyűjtött, harcolt ezen a vidéken. Ez indított arra, hogy összeállítsam ezt a bibliográfiát, életrajzában azt a szempontot követve, hogy merre járt, mert ahol megfordult, onnan jegyzetek és megfigyelések nélkül nem távozott.

MARSIGLI ÉLETRAJZA

Luigi Ferdinando Marsigli 1658. július 10-én született Bolognában, Olaszország egyik legrébibb egyetemi városában, Emilia tartomány székhelyén. A hely, az idő és származása egyaránt meghatározta világnézetének fejlődését. Apja Carlo Marsigli gróf, anyja Margita Ercolani grófnő volt. Mint grófnak sok olyan ajtó nyílt meg, amelyek másoknak csak érdemek megszerzése után, vagy még úgy sem nyílik meg. Hat testvére közül csak a legidősebbel – aki Perugia érseke lett, – volt mindvégig jó viszonyban. Közülük csak a legfiatalabb fiú, Filippo alapított családot, mivel a többit állása, vagy életmódja ebben meggátolta.

Bologna érseki székhely volt, pápai uralom alatt állott, és mint ilyen, a katholicizmus egyik fő támaszának számított. Marsigli születésekor a pápai széken VII. Sándor ült, akinek célja a keresztény hatalmak egyesítése volt a török ellen, amely már 150 éve uralta Magyarországot.

Tanulmányait Bolognában, Padovában és Velencében végezte. A gombákról írt művében[2] hálásan emlékszik meg tanárairól Marcello Malphigi-

ről, Trionfetti Leliusról, Geminiano Montanariról. 1676-ban nagybátyjával Ercolani Antonio gróffal Rómába ment, ahol a pápánál tisztelgett. Tanulmányait Rómában folytatta, a matematikus és csillagász Borellinál, Oliva és Nazari tanároknál.

Római tartózkodása meghatározó volt tudományos képzését tekintve. A következő évben Nápolyba ment. Hazatérőben Livornón át vette útját a tengeri kereskedelem megismerése végett. Meglátogatta Firenzét is, amelynek főleg könyvtára érdekelte.

1678-ban tért vissza Bolognába, ahol megválasztották a Magistratura degli Anzianiba, amelynek többek között, feladata volt megrendezni a karnevált, ami akkor fontos ünnepnek számított. Egy karnevál alkalmával esett meg vele, hogy lova megvadult, elvesztette felette uralmát, s így nem indulhatott a versenyen. Emiatt a kor szokásaihoz híven, választottjához nem közeledhetett (lehetséges, hogy ebben más tényező is közrejátszott – nem szándékom ezt kideríteni). Annyi bizonyos, hogy családot nem alapított.

Padovában Phigi vezetése alatt anatómiát tanult, s mint Malphiginak írja, maga is boncolt. Itt értesült arról, hogy Velence új követet küld Konstantinápolyba. A török legyőzhetetlenségéről keringő hírek felkeltették érdeklődését és apja beleegyezésével Civrani Pietrohoz csatlakozott.

Útjáról naplót vezetett, időnként levelet írt Malphigihez és Montanarihoz. Barátságot kötött Husein és Abubekir tudósokkal, akik tájékoztatták a török politikai és katonai életről, megismertették a török nyelvvel és irodalommal. Tanulmányozta a Bosporust és tervbe vette egy a régi és új Törökországról szóló mű megírását. Erről szól egyik tractatusa, amelynek végén egy kagylót ír le, illetve ismertet bonctanilag. Törökországról szóló művét I. Lipótnak mutatta be, de az, a közelgő háborúra való tekintettel, kiadását nem engedélyezte, így csak Marsigli halála után jelenhetett meg. Az anyagot e művéhez 11. hónapi konstantinápolyi tartózkodása alatt gyűjtötte össze, majd később rabsága idején szerzett adatokkal bővítette ki. Azt, hogy ekkor még régészettel nem foglalkozott az is mutatja, hogy Görögországon és Dalmácián keresztül való visszatértekor figyelemre sem méltatta azok római kori emlékeit. Ugyanekkor tervbe vette egy, a görög és örmény egyházról szóló mű összeállítását.[3]

Alig érkezett meg törökországi útjáról elvesztette édesapját (édesanyja még első római útja előtt meghalt.).

1681-ben ismét Romába utazott, ahol csatlakozott Krisztina volt svéd királynő udvarához. Megmutatta a királynőnek a Bosporusról szóló tractatusát, amelyet az sajátkezű jegyzeteivel látott el (ez a példány megtalálható a bolognai könyvtárban).

1682-ben Svájcon keresztül Bécsbe ment. Előterjesztette a császárnak a török Európából való kiűzetéséről készített tervét, és kérte felvételét

a hadseregbe. Kérelmét a császár teljesítette s ezzel Marsigli élete fordulóponthoz érkezett; osztrák szolgálatba lépett.

Elküldték Aeneas Caprara tábornokhoz, ahol mint közlegény kezdte szolgálatát. Innen Győrbe került a muskétásokhoz. Káplárrá, majd őrmesterré léptették elő. Bádeni Hermann herceg megbízta a Rábaköz feltérképezésével, s a készített mappa szolgált azután a küszöbön álló hadműveletek alapjául. Marsiglit ekkor már a haditanácsban találjuk.

IV. Mohamed szultán 1683. március végén indította el seregeit Bécs ostromára. A dunántúli megyék, Sopron, Vas és Mosony megyék kivételével mind Thökölyhez pártoltak, így a szultán a Rábáig akadály nélkül vonulhatott előre. Marsigli kapta feladatul, hogy gátolja meg a török átkelését a Rábán. A megbízatást teljesítette és ennek jutalmául kapitányi rangot kapott. Később tarthatatlan helyzetbe került, állásait kénytelen volt feladni, emberei szétszóródtak, ő pedig török rabságba esett. Achmet temesvári pasa szolgája lett, aki egy kávés mellé osztotta be. Marsigli kénytelen volt megtanulni a mesterséggel járó foglalkozást, ennek eredményeképpen írta meg később a kávéról szóló művét. (Érdekességképpen megemlítem, hogy Bécs alatt a török táborban zsákmányul esett kávét egy lengyelnek adományozták, aki ezzel alapította meg az első bécsi kávéházat.).

Győr alól a török sereg Bécs alá vonult, amelyet azonban Starhemberg kitűnően védett. Időközben Hussein basa és Thököly csatát vesztett a császári sereggel szemben ami miatt a török sereg lázadozni kezdett. Hogy a súlyosabb helyzetet megelőzze, a nagyvezír minden tizenhat év feletti rabszolgát kivégeztetett. Marsigli életét két boszniai katona mentette meg,[4] akiknek jutalmat ígért.

A török sereget a lengyel király, Sobieski, szeptember 10-én Kahlenbergnél szétverte. Marsiglinek gazdája lova után kötélre kötve, 18 órát kellett futnia. Életét ismét a két (három?) boszniai testvér mentette meg. Álöltözetben bejárta velük Buda környékét, és erről, valamint az eszéki hídról, térképet készített, amelyet később a lotharingiai hercegnek küldött el. A testvérek, váltságdíjat remélve Szlavonián keresztül magukkal vitték Boszniába. Ezen útja alkalmával szerezte betegségét, amely azután egész életén végigkísérte. (Pontosan mi volt nem tudom, csak annyit, láz és vérhas).

Ramaban, a testvérek kunyhójában leláncolva feküdt betegen, ferencesrendi barátok ápolták egy álló évig. A kért váltságdíjat Civrani küldte el, egy török kapitány azonban újra elfogta és letartóztatta. Bárányborba bújva ismét megszökött és Splitbe ment. Innen Velencébe utazott, fölkereste Civranit, aki szeretettel fogadta.

Értesítette a császárt és a lotharingiai herceget kiszabadulásáról. Szol-

gálatát újra felajánlotta. Bécsbe utazott, ahol a császár kihallgatáson fogadta. Ausztria, Lengyelország, Velence és a pápa szövetségben állt a török ellen. A szövetségesek ekkor már megkezdték Buda ostromát, így Marsiglit is ide irányították. Az alsóváros be volt véve, de a várral nem boldogultak. Starhemberg a kétoldali támadást javasolta, Marsigli viszont a töröknek a Dunától való elszakítását. Azonban mindkét terv kudarcba fulladt.

Marsigli a Budán dühöngő járványban megbetegedett, ezért Bécsbe ment gyógyíttatni magát. A Bádeni őrgróffal tért vissza, akit a császár az eredménytelen ostrom okainak kivizsgálására küldött. Az őrgróf az ostromot idő előttinek vélte, így a sereget elvonták Buda alól. Betegsége kiújult és ismét Bécsbe utazott.

A következő évben terszerű hadjárat indult a török ellen. A Buda környékén török kézen lévő várak visszafoglalására, valamint Esztergom és Visegrád megerősítése került előtérbe. Ennek véghezvitelét Marsiglire bízták. Ekkor nevezték ki ezredessé. Először Érsekújvárt vívták meg, ahol Marsigli hadmérnöki képességeit bevetve jeleskedett, de mint katona is az élen járt. Betegsége újból Bécsbe kényszerítette. Innen téli szállásra Sopronba ment. Itt írta meg munkáját a kávéról.

1686. tavaszán a török kézen lévő Székesfehérvár kikémlelésére küldték, azonban a császár parancsára a sereg Buda megvételére indult. Marsigli Bécsújhelyre ment Rabatta grófhoz a beszerzendő felszerelés végett. Itt nevezték ki az ostrom műszaki generalis-inspectorává, majd visszaküldték a lotharingiai herceghez. Ez Buda tervének elkészítésével bízta meg, amelyet rövid idő alatt el is készített. Az ostrom megkezdése a parancsnokok civakodása miatt egy hónapot késett. Végül három eredménytelen roham után sor került az ostromárkok megvonására. Marsigli e munkák irányítása közben megsebesült, karját golyó törte össze.

Abdurrahmann, az utolsó budai basa erősen tartotta magát. Marsiglit a lotharingiai herceg után következő első katonai rangra léptették elő, hogy munkáját megkönnyítve, az ostrom hamarabb véget érjen. A nagyvezír segélycsapatait szétverték, Buda várát pedig 145 éves török uralom után, 1686 szeptember 2-án visszafoglalták.

Marsigli tudva a Budán lévő keleti könyvtár létezéséről,[5] annak maradványait próbálta megmenteni, amelyre a főmecsetben rá is akadt. Emellett a Corvina maradványait is megtalálta; az eredeti 50.000-nyi kötetből az épen maradt és szétszaggatott könyvek száma 800 volt Buda visszavételekor. Ezekből Rabatta 300-at Bécsbe küldetett. Marsigli néhányat megtartott magának, Petelio császári könyvtárnokot pedig arra kérte, állítsa össze a Bécsbe küldött könyvek jegyzékét.[6] ez azonban nem készült el soha.

Marsigli ekkor került először szembe írigyeivel, akik mint idegent megvetették, gyűjtéseit kapzsiságnak tartották.

A bádeni őrgróf megvádolta, hogy a Corvinákat a császártól tulajdonított-

ta el, és ezért árulással gyanúsította. A lotharingiai herceg azonban védelmébe vette, így a császár a vádat elvetette.

A török kiűzésére indított hadjárat 1687-ben folytatódott. A lotharingiai herceg seregével Eszék elfoglalására indult, előbb azonban a Dráván és mocsarain való átkelés végett Marsiglit egy híd építésével bízta meg. Ezt Marsigli sáncokkal erősítette meg. Eszék ostromával nem sokra mentek, ezért a herceg Mohács felé vonult Marsiglit pedig Siklósra rendelte. A török utánuk ment és a herceg, Marsiglival az ellenséget két tűz közé fogva, megverte a törököket. Ez a vereség a nagyvezírnek életébe, a szultánnak trónjába került.

Felmerült Szlavónia és Erdély felszabadításának lehetősége. Szlavóniában Dünevald gróf elfoglalta Pozsegát, Valkót, Karlócát, Oravicát és Eszéket, a törököt pedig a Száván túlra szorította vissza.

A lotharingiai herceg Kolozsvár elfoglalása után téli szállásra vonult. A bajor választófejedelem Eger megvívásával Doria őrgrófot bízta meg, Marsiglit pedig ennek megtekintésére, majd Eperjesre küldte Caraffához. Ő azonban az egri tárgyalások után, a parancsot megszegve, Pozsonyba ment József főherceg magyar királlyá történő koronázását megtekinteni.

1688-ban a császár követségbe küldte a pápához, ahol beszámolt a szövetségesek addig elért eredményeiről, valamint előterjesztette tervét Nándorfehérvár (Belgrád) visszafoglalásáról. A pápa erre a célra 100.000 scudit ajánlott fel. A sereg parancsnokává, a lotharingiai herceg betegsége miatt a bajor herceget nevezték ki.

Marsigli a beteg herceget Pétervárad és Újlak között találta. A herceg Bécsbe küldte, és Marsigli a császárnak három tervet nyújtott be Belgrád elfoglalására. Gróf Kinsky és Stratmann a Száván túli vidéket nem ismerve Marsiglitől kértek tanácsot arra nézve, hogy hol húzzák meg a határt. Ő a Morava vizét és a Balkán hegységet javasolta, amit el is fogadtak.

Eközben a franciák is mozgolódtak, csapataikat a Rajna felé indították. Eléjük a lotharingiai herceget küldték, míg a déli sereg vezére a bádeni Lajos herceg lett, aki már egyszer megvádolta Marsiglit. Marsigli nem volt hajlandó a hercegnek engedelmeskedni és csak felsőbb parancsra maradt meg a helyén. Hidat vert a Moraván, megerősítette Szendrőt (Smederevo); így lehetővé vált, hogy a császári sereg támpontot nyerjen a Balkánon. A sereg azonban Požarevactól tovább nem nyomulhatott, mert a bekerítés veszélye fenyegette.

A bádeni herceget a nehéz helyzetből Marsigli segítette ki; új hídat vert a Moraván és biztosította a visszavonulást Smederevo felé. Sőt a helybeliek segítségével megfelelő megoldást, szorost találva a törököt még meg is futamította.

A török sereg roncsai Niš felé vonultak vissza, ahova a császári sereg követte őket. A várat Veterani és Piccolomini két oldalról támadta meg,

Marsigli a hidat zárta el, így a hercegnek 15.000 emberrel 60.000-nyi török felett sikerült fényes győzelmet aratnia.

Marsigli megerősítette Ništ, a herceg pedig Oláhország elfoglalásán gondolkodott, ahol télire szállást és élelmet találhatott. Viddin felé vonult, amelyet Sarri Oscin basa néhány ezer emberrel védett. Az ostromot két sánc emelésével kezdték meg, ahonnan a várat nyugodtan ágyúzhatták. A kislőtávú ágyúk miatt nem sok eredményt vártak, a vár őrsége azonban pár nap után megadta magát. A sereg Fetislandra ment téli szállásra, Marsigli megerősítette Viddint, majd követte őket.

Fetislani táborozása alatt a szerbiai római régiségeket kutatta fel, ráakadt Trajanus dunai hídjának romjaira, és Constantinus császár hídját is megtalálta, amelynek hírét csak római érmek tartották fenn.

Amikor először Magyarországon járt, figyelmét a Duna vonta magára és a török elleni hadjárat alkalmával mindinkább megerősödött benne az az elhatározás, hogy egy nagy, a folyóról szóló művel örökíti meg nevét. Elkezdte gyűjteni az anyagot és szorgalmasan publikált. Ebben az időben írta meg:

1. Observationes Astronomicae in castris factae cum celenographie Lunae.[7]
2. Miscellanea rerum Naturalium (A Duna hydrographiája).
3. A dunai halaktól írt mű, a halak török és szerb neveivel.[8]
4. A dunai halak anatómiájáról vett rajzai.[9]

Ez azonban nem merítette ki energiáját: lefordította és jegyzetekkel látta el a szerb királyok és despotákról írt szerb nyelvű művet.[10] összeállította a Duna mellett talált római régiségek, feliratos kövek gyűjteményét, elkészítette a Trajanus hídjára vonatkozó rajzait és jegyzeteit.

Az Oláhországban vezető hidat ugyanott akarta felverni, ahol Trajanus, ez azonban az erős szelek (košava) miatt nem sikerült. Ezért a Cernesnél levő szigetet használta fel hídverésre. Az elhagyott tartományban az Aluta (Olt) mellett lakott, Brankovan fejedelem palotájában. A fejedelem kalandorhoz illő feladattal bízta meg: szerezze meg a nemrég elhalt vajda kincseit. 200 lovassal, a feladatot Marsigli bravúrral oldotta meg s az értékek illetékes helyre kerültek.

Lajos bádeni herceg, házassága miatt a parancsnokságot Heisler tábornokra bízta, a téli szállást elhagyta és Bécsbe távozott. Marsigli Brassóig kisérte, ahonnan az Orsován alul fekvő vidék kikémlelésére indult, hogy a téli táborozás végéztével Belgrád ostromát elkezdhessék. Miután feladatát teljesítette, tervet készített, amelyet Bécsben elfogadtak. Ittartózkodása alatt nagy figyelmet fordított az Al-Duna faunájára és a római régiségekre.

Február végén Strasser generális Nišbe küldte, hogy a török és tatár által szétvert öt ezred maradékait szedje össze. 1690-et írtak akkor.

Károly lotharingiai herceg Linz mellett meghalt, így a déli sereg parancsnoka végleg a bádeni Lajos herceg maradt. Megtudva, hogy a nagyvezír Magyarországra, Thököly pedig Erdélybe szándékozik betörni, minden erejét a Dunánál, Belgrádnál akarta összpontosítani. Ništ fel akarta adni, amit Marsigli nem helyeselt. A haditanács hasonlóan vélekedett. Emiatt a bádeni őrgrófban és a hercegben csak nőtt a gyűlölet Marsigli iránt.

Időközben a franciákkal tovább folyt a háború. A megosztott erőkkel sem itt, sem ott nem értek el eredményt. Emiatt az angol és németalföldi követ, főleg saját érdekét nézve, békekötést javasolt a törökkel, amit az, veszteségeit tekintve el is fogadott volna.

Marsiglit ez ügyben Kinsky és Stratmann kihallgatásra rendelte, akiknek beszámolt a hadi helyzetről, majd megbízásukra olyan tervet szerkesztett, amelyet mindkét fél elfogadhatott. Bécsből Veterani kérelmére Nišbe irányították. A bádeni herceg átkelt a Száván és Niš felé tartott, amelyet Veterani elhagyott miután Starhemberg Guidora bízta a parancsnokságot. Jagodina mellett szállt táborba és ide érkezett az erdélyi sereg vereségének híre, ami nagy pánikot keltett. A herceg ekkor Smederevon keresztül Erdélybe szállította csapatait.

Marsiglit a sereg hátramaradt részének átszállításával bízta meg. Ő a rendelkezésére álló erőkkel Ó-Orsovánál megszállta Ada-Kaleh szigetét és elvágta Belgrád utánpótlásának vízi útját. Ezután Lajos herceg után, Szebenbe ment, aki elöl Thököly Udvarhelyig hátrált.

Eközben Belgrádban felrobbant a lőszerraktár, és a vár egy részét is romba döntötte. Marsigli tanácsára a herceg lerontatja Brassót, s annak őrségét Fogarasba rendeli. Miután ezt Marsigli végrehajtotta, az Olthoz ment, hogy kikémlelje az ellenség táborát. Innen az erdélyi szorosokhoz vonult. Innen hozta magával a székely rovásírás ábécéjét és feljegyzett naptárait.[11]

A tél beálltával Bécsbe hívták a békekötés ügyében. Az addig gyűjtött tárgyakat és iratokat Bolognába küldte testvérének.

A békeközvetítő az udvar és a porta között Anglia követe volt. Mellé adták tanácsadóul Marsiglit, aki ez időre formálisan kilépett a császár szolgálatából. A nagyvezír nem mutatkozott engedékenynek, így Marsiglinak nehéz dolga kerekedett. A béke feltételeinek meghatározását Lajos herceg belátására bízták. A herceg Vukovárnál táborozott, a török pedig Belgrádnál. Marsigli három napig járt-kelt a két tábor között, mint közvetítő. A francia tolmács mindenáron be akart avatkozni, Marsigli azonban kijelentette, hogy a portával alkudozik és nem Franciaországgal.

Júniusban meghalt III. Szolimán szultán, miután a nagyvezír kerekedett felül, aki hallani sem akart a békéről. A korábbi angol követ segítségével azonban nagy nehezen sikerült megegyezni az előzetes pontokban. Na-

gyobb lett a hajlandóság a törökben a béke iránt a slankameni ütközet után (1691. aug. 19.) amelyben súlyos vereséget szenvedett. Erre a nagyvezír hajlandó volt a császár kezében hagyni mindazt, amit elfoglalt, a lengyeleknek visszaadni a lerontott Kamenietzet és végül Velencének elégtételt adni. A két követ megérkezéséig a béke megkötése függőben maradt.[12]

Marsigli 1692-ben a békében érdekeltek képviselőivel Konstantinápolyba ment, ahol diplomáciai küldetése mellett az ott található régiségeket tanulmányozta, megfigyelte a Bosporust, az abban élő halakat és befejezte a török hadászatról szóló művét. Egyúttal török, arab és görög kéziratokat is gyűjtött.[13]

Folytathatta megszakadt béketárgyalásait az új nagyvezírrel miután visszatért Bécsbe jelentést tenni. Bécsből Eszékre küldték, ahonnan tovább kellett volna mennie a tárgyalásokra, de betegsége miatt visszatért Bécsbe.

1693-ban kinevezték a Mohácson állomásozó tűzérség tábornokává. Innen az Al-Dunához kellett mennie, ahol a császári csapatok egyesültek. A Dráva torkolatán felül átkelt a Dunán és Bács-Bodrogh megyén (sic!) keresztül csapatait Pétervárad felé vezette. Elkerülve a mocsarakat rendeltetési helyére érkezett. Itt újra hídveréssel bízták meg, majd az Erdéllyel való összeköttetés megszervezésével. A Péterváradnál egyesült sereg haditanácsa Belgrád ostromát vette tervbe, habár megfelelő felszereléssel nem rendelkezett.

A tervet azért sem valósíthatták meg, mert a török utánpótlási vonalakat nem tudták elvágni. Az ostromot abbahagyták. Marsigli novemberben Pestre ment, majd innen téli szálláshelyére, Zólyom megyébe. Az itt tett megfigyelések adták mint maga mondja, egyik kötetéhez a bő anyagot. Köténytt véve lement a bányákba, megfordult a kohókban, rajzokat készített a tárnákról, ásványi, földtani megfigyeléseit jegyezte fel.

Nem szabad elfeledni, hogy környezete nem értette, miért gyűjt mindent, ami csak keze ügyébe kerül, miközben szálka volt szemükben azért is, mert idegen létére rövid idő alatt igen magas rangot ért el a hadseregben. Úgy tartották, hogy saját érdekeit képviseli és nem a császárét. A gyűjtemény pedig egyre szaporodott Bolognában.

A tavasz beálltával a seregek élére Aeneas Caprara tábornok, helyettesként Heisler tábornok került. Marsiglit Titelhez küldték, hogy a tiszai átkelőhelyet és Szegedet biztosítsa. A törökök a mocsarak között betörtek ugyan Bácsmegyébe és Titelt is megtámadták, de az Eszékről küldött segítséggel sikerült neki állásait megvédeni.

Bejárta a Bácsmegyét átszelő, előtte senkitől sem említett sáncot, amelyet „római sáncnak" nevezett. Ekkor lett figyelmes a Tiszán túl, mintegy Tokajig húzódó és onnan a Dunáig, Vácig, vonuló árokra amely Csörsz árka néven ismeretes. Ezeket a földműveket olyan határozottan mint ő,

előtte senki más nem térképezte fel. A bácsmegyei római sáncokról sincs pontosabb korabeli térkép, mint amit ő készített.

A Dunáról írt művének II. kötetében említ egy Titelben és egy Szabadkán, a metanasta jazygok földjén talált föliratos követ, amelyek szerinte azt bizonyítják, hogy a rómaiaknak a Dunán innen is voltak megszállva tartott területeik.

A nagyvezír Belgrádból Pétervárad felé közeledett, ütközetre azonban nem került sor, mivel a török seregben láz ütötte fel a fejét.

A tél ideje alatt elkészítette a Gömör és Kis-Hont, továbbá Szepes megyében talált ásványok jegyzékét.[14] Ezekre vonatkozó tanulmányait is összeállította.

1694-ben nagy kitüntetés érte: a császár aranykulcsos kamarássá nevezte ki. Az eskü letétele végett az udvarnál kellett megjelennie. Bécsbe ment, ahonnan azután ismét a harctérre küldték.

II. Ahmet meghalt, utódja II. Musztafa a békéről hallani sem akart. Az egyesített császári sereg élére Savoyai Eugent nevezték ki. Marsigli feladata a török feltartóztatása volt a Tiszánál és Lippánál. Ezt azonban még Schlick tábornok segítségével sem tudta elérni, Lugost és Karánsebest elfoglalta a szultán, Veterani seregét pedig szétverte. A vereséget alaptalanul a parancsnokok ügyetlenségének tulajdonították.

Temesvárt még a következő évben sem tudták visszafoglalni. Marsiglit a Maros mellékére küldték, miután hidat veretett Titelnél a Tiszán, hogy biztosítsa az összeköttetést Pétervaráddal. A császári sereg a 80.000 főnyi török felmentő sereg közeledtének hírére ezen az úton vonult vissza. Ekkor történt, hogy Marsigli a neki alárendelt Salzer grófot engedetlenség miatt vasra verette, aki emiatt gondatlan pénztárkezeléssel vádolta meg. A pénztárban csakugyan volt hiány, mivel Marsigli néha onnan összegeket vett kölcsön gyűjtése fedezése végett. Ezt később mindig pótolta, de ez a tényálláson mit sem változtatott. Bécsbe hívatták és vizsgálatot indítottak ellene, amely egy évig elhúzódott. Így a zentai csatában nem is vehetett részt, de Savoyai Eugen levél útján igénybe vette földrajzi helyismeretét.

A bizottság végül is felmentette, és állásába visszahelyezte. Idejét ez idő alatt sem töltötte tétlenül; a bolognai foszforral tett kisérleteiről írt értekezést. Ez Lipcsében 1698-ban jelent meg.

Márciusban ismét elfoglalta régi állását, egy időre azonban még Bécsben maradt Kinsky és az angol követ felszólítására. A határok megállapítására Marsigli mappáit használták fel. A béketanácskozásokon Kinsky elnökölt, tagjai voltak Kaunitz alkancellár, Bucelini helyettes kancellár, a haditatács elnöke Starhemberg és Marsigli.

Starhemberg óvást emelt Marsigli jelenléte ellen, azonban helyi ismereteit nem tudták nélkülözni, így Starhembergnek a bizottságból ki kellett

lépnie, mivel kitartott óvása mellett. A császár és Kinsky ismerték a törökről szóló művét, annak keletkezését, írójának földrajzi ismereteit, ezért a tanácskozásokban való részvételét szükségesnek tartották. A béke megkötésére Oetting Farkas grófot, Slink (!) grófot és Marsiglit, mint tanácsadót küldték ki.

Kinevezését megkapva Futakra utazott, ahol a követek összegyűltek. Tanácsára Karlócára mentek, mivel ott könnyebben lehetett lakásokat kapni és közelebb is esett a Dunához. A környező területeket semlegesnek nyilvánította mindkét fél, de a tárgyalásokat csak akkor kezdték el, amikor Marsigli gondoskodott olyan épületről, ahova minden követ egyszerre léphetett be. Ez az épület Karlócán ma is látható.

November 17-én összeültek a küldöttek, és megkezdték munkájukat. Itt volt a császár, a szultán a lengyel király, Velence követe, valamint az orosz, angol és németalföldi küldött. A császáriakkal a birtoklás szerint történt a megegyezés, ezen felül néhány erőd lerontását határozták el. Ezután a határvonalakat állapították meg. Velence egyezett bele legkésőbb a megvonandó határba, míg végül 1699. február 9-én mindnyájan aláírták az okiratot.

Marsigli a béke megkötése után, mint teljhatalmú megbízott utasítások végett Bécsbe utazott.

Útközben megtámadta egy martalóc csapat (!), szakácsát halálosan, őt magát is súlyosan megsebesítették. Amikor Bécsbe érkezett Kinsky gróf haldoklott, s nem sokára meg is halt. A gróf személyében elvesztette egyik legnagyobb pártfogóját. Ellenfelei ezután már szabadon áskálódhattak ellene.

A velencei követ ellenkezése dacára a határt Slankamennél húzta meg. A határvonal feltérképezésénél a velencei és a török követtel igencsak meggyűlt a baja. Ez a munka 1698. novemberétől 1701. április 15-ig tartott. Ramához érve tudakozódott a boszniaiak után, akik életét többször is megmentették, 200 zechinót (aranyat) és 1000 juhot adományozott nekik, mivel igen nagy nyomorban találta őket.

A határvonalak megvonása alatt maradt elég ideje más munkákra is; ekkor adta ki Amsterdamban a londoni tudós társaságnak ajánlott Prodromusát. Ez a később kiadott Danubius Panonico-Mysicusnak mintegy a programja. Ekkor készült el a gombákról szóló művével is.[15]

Bevégezve munkáját Bécsbe ment, ahol a császár ismét kitüntetéssel fogadta. Starhemberg meghalt, helyét Caprara töltötte be, aki Marsiglit dandártábornokká léptette elő, és ügyét újra felül vizsgáltatta. Marsiglit teljesen rehabilitálták. Bátyját ekkor nevezték ki Perugia érsekévé.

Keleten béke volt (!). Nyugaton elkezdődött a spanyol örökösödési háború. A császár Franciaországot Flandria felől készült megtámadni. Milano és Mantova megvédésére Savoyai Eugent küldték, aki a franciák

felett győzelmet aratott. Ennek következtében Anglia és Németalföld a császárhoz csatlakozott. A Rajna menti hadjárat vezérévé bádeni Lajos herceget nevezték ki, aki Marsiglit kérte maga mellé. Így került Marsigli Landau ostromához. 500 embert vezetett Csehországon keresztül Norinbergába. Útközben a cseh gyöngy, vagy gránát elterjedéséről[16] készített térképet. A felszerelés hiányos volt, és az ostrom mindinkább elhúzódott. Catinat francia marsall viszont közeledett a felszabadító csapatokkal; ha nem veszik be a várat, a sereg elvesz. Négy nap múlva a vár elesett, a franciák viszont ügyes csellel bevették Ulmot.

Jegyzeteit, amelyekről úgy vélte reá nézve kellemetlen nyilatkozatokat tartalmaznak, Bolognába küldte Eustachio Manfredi orvoshoz és Trionfetti Lelius kanonokhoz. 1702-ben a bádeni herceg Breisachba küldte, hogy a várat védelemre alkalmassá tegye. Parancsnoknak Arco gróf volt kinevezve, akivel nem egyezett. Amilyen állapotban a vár volt, sokáig védeni nem lehetett. Amennyire tudta helyrehozta, habár Arco gróf még erődítési terveit is ellenezte. Marsigli erről értesítette a herceget, majd később az udvart is.

Mire azonban a válasz megérkezett, amelyben az állt, hogy a várat tartani kell az utolsó emberig, a várat már feladták. Arco gróf 1703. márc. 18-án Marsiglit rabságba vetette, ahonnan csak május 3-án engedte szabadon. A katonaság nem kapta meg zsoldját, és ezért az elégedetlenség mindjobban növekedett. Marsigli, hogy katonai becsületét mentse, Bécsbe küldte egyik kapitányát áthelyezését kérve, kérését azonban nem teljesítették, ezért maradnia kellett.

Arco és Marsigli grófot a bádeni herceg becsületvesztetté nyilvánította és Rheinfelden elfogatta. Bregenzben bíróság elé állították őket, Arco grófot halálra ítelték és lefejezték, Marsiglit megfosztották rangjától, kardját kettétörték és öt magát száműzték. Így ért véget szolgálata az osztrák császárnál.

Lépéseket tett azirán t, hogy a császár fogadja kihallgatáson, ez azonban nem sikerült neki. Ekkor írta a Dunáról és a gombákról tervezett nagy művét. Annak, hogy ki volt hibás Breisach feladásában egy külön tanulmány képezhetné tárgyát.

Különben Breisachban is folytatta tudományos munkáit. Trionfettihez írt levelében a breisachi bástyán talált gombát írt le, majd nem sokkal később arról értesíti bátyját, hogy régi érmekről[17] készül munkát írni. Minden reményét elvesztve, hogy tisztázza magát, az ítélet után, elhagyta Bécset, Bolognába ment, és beállt a pápai testőrök közé. 1705-ből való levelei tanúsítják,[18] hogy illetékesek ajánlatokat tettek neki, hogy francia, vagy németalföldi szolgálatba álljon (lásd a bevezetőt).

Elkészítette emlékiratait, amelyekben tisztázni próbálja magát a sértő ítélet ügyében. Erre az emlékiratra cáfolat is megjelent, de ennek ellenére

a francia király utasította a milánói kormányzót, hogy Marsiglit karddal övezze fel.

Francia barátai kieszközölték, hogy Montpelliéreben lakhasson. Az ottani akadémiának különben külföldi levelező tagja volt. Innen Cassisba, egy tengerparti kisvárosba ment. Házat és kertet vett magának, amelyet maga művelt. Tanulmányozni kezdte a tenger természetét, annak változásait és felfigyelt a tengerfenék és a hegyek kialakulása közötti kapcsolatra, vizsgálta a tenger flóráját és faunáját. Különös gondot fordított a korallokra. Művet is írt róluk,[19] amelyet pontos megfigyelései tesznek értékessé.

Az örökösödési háborúban a császáriak megtámadták a pápát is, mire a Vatikán hadsereget állított fel, amelynek élére Marsiglit hívták meg parancsnoknak. A harcból azonban nem lett semmi, mivel 1709. január 15-én békét kötöttek azzal a feltétellel, hogy Marsiglit a pápa távolítsa el posztjáról. Visszatért a tudományhoz és csillagászattal kezdett el foglalkozni.

Egy tudományos társaság megalapításán fáradozott, ahol művészettel[20] is foglalkoztak volna. Ekkor gondolt arra, hogy gazdag könyvtárát Bolognának ajándékozza. Előbb azonban ehhez megfelelő helyiséget kellett találnia.

Visszatért Marseillesbe, befejezte és megírta a „Histoire de la Mer-t," amely a Párizsi Akadémia Actáiban[21] jelent meg. Párizsba küldte a korallokról és a tengeri növényekről írt művét is.

Ettől kezdve minden erejét egy intézet felállítására fordította. Elgondolásához megnyerte a pápa beleegyezését is. Kiadta olasz nyelven a tenger történetét, miközben régészetet tanult, hogy elemezni tudja az összegyűjtött régiségeket.

Régészeti tanulmányainak befejezése után visszatért Bolognába. 1712. január 11-én tudományos gyűjteményét a városnak ajándékozta. A tervezett intézetet végül is 1714. március 13-án nyitották meg.

Római tartózkodása alatt újra fegyverhez kellett nyúlnia, a török ugyanis támadást intézett a tenger felől, és őt bízták meg a védelemmel.[22] A partvonalról készített térképe megtalálható iratai között. Szóba jött közben a Reno folyó vizének szabályozása, amelynek tervét szintén ő készítette el. Ezt a munkát 1720-ban fejezte be. Időközben a Francia Királyi Akadémia tagjává választották. Megírta az „Istoria fisica naturale delle valli del Bolognese"[23] című művét. Hogy kiegészítse a természetrajzi osztályt, Angliába és Németalföldre utazott.

Cassisban egy év múlva szívszélhűdés érte, és az orvosok tanácsára hazatért szülővárosába. Amint hazaért végrendelkezett. Három nap múlva újabb hűdés érte és 30 órai agónia után 1730. november 1-én meghalt.

Testét a bolognai Sta. Magdalena templomban helyezték örök nyugalomra. 1731-ben érmet verettek emlékére, 1765-ben a bolognai könyvtárban mellszobrot állítottak neki az akadémikusok.

MARSIGLI MŰVEI[27]

A jegyzék összeállításánál a megjelenési sorrendet vettem figyelembe. Fontosabb műveinél közlöm azt is, hogy azok mely könyvtárakban találhatók.

OSSERVAZIONI, INTORNO A BOSFORO TRACIO, ovvero Canale di Constantinopoli, rappresentate in lettera alla Sacra Real Maetá di Cristina Regina di Svezia (1681.) Roma per Niccolo Angelo Tinassi in 8.

BEVANDA ASIATICA etc. all Eminent. Bonvisi Nunzio Apostolico appresso la Maesta dell'Imperadore etc. (1685.) Vienna d'Austria appresso Gio: Van Ghelen in 12.

DISSERTAZIONE EPISTOLARE DEL FOSFORO MINERALE o sia della Pietra illuminabile Bolognese a sapienti, ed eruditi Signori Colettori dell Acta Eridutorium di Lipsia. Scritta da L. F. Marsigli di S.C.R.M Camerier e Colonello di un Reggimento die Fanteria. (1698.) Lipsia in 4.-Több kiadást ért meg, latinul 1702-ben jelent meg.

DANUBIALIS OPERIS PRODROMUS Ad Regiam Societatem Anglicanam (1700.) Norinberga 60 lap-A Danubius Panonico-Mysicus tervezete. Régészettel foglalkozókra nézve érdekes a pag. 26—28. terjedő rész. Megtalálható a MNM-ban Hungh. 345. alatt és a Belgrádi Egyetemi könyvtárban P 167 alatt.

INFORMAZIONE di quanto gli é accaduto nell'affare della resa di Brisaco, con le Postille responsive alla contra notata Scrittura di Autore Anonimo, intitolata: Innocenza immaginaria di ambi i Generali d'Arco, e Marsigli, a causa della troppo precipitata resa dell'importantissima Fortezza di Brisaco (1705.) in 8.-Megjelent olasz és német nyelven, hely, nyomda és nyomdász megnevezése nélkül.

AGGIUNTA DI ALCUNE SCRITTURA IN SUA DIFESA. (1705.) – Latin és francia nyelven, hely, nyomda és nyomdász megnevezése nélkül.

LETTRE ÉCRITE DE CASSIS prés de Marseille le 18. Decembre 1706 á. M. l'Abbé Bignon, touchant quelques branches de corail qui ont fleuri. (1707.) – Journal des Scavants tomo 35. pag. 346—359.

BREVE STORIA IN CUI SI NARRATO LE CAGIONI DELLA PASSATA guerra tra 10 Imperadore e la casa Ottomana e cioccho nell 'assedio di Vienna e per alcun da popoi a Turchi avenne: composta da uno storico turco, e nella nuova volgare favella ridutta. Al Signor Pietro Garzoni. (1709.) Bologna per Constantino Pissari-A Mars. 57 carte 407—446. alapján.

EXTRAIT D L'ESSAY PHYSIGUE DE LA MER. (1710.) Inserito nell' Istoria dell'Accademia Reale delle Scienza dell' armo-Pag. 23.

BREVE RISTRETTO DEL SAGGIO FISICO INTORNO ALLA STORIA del Mare, scritta alla Regia Societá di Parigi, ora esposto in una lettera all Eccmo Sig. Cristi no Martinelli Nob. Veneto. Annotazioni intorno alla Grana de Tintori, detta Kermes, in una lettera all'Illmo Sig. Antonio Maria Valisnieri publico Lettere di Padova in 4. con figure in rame (1711.) Venezia per Andrea Poletti.

DISSERTATIO DE GENERATIONE FUNGORUM ad Ill. et. Rev. Praesulem Joannem Mariam Lancisium Clementis XI Pont. Apost. Max. Archiatrum et Cubicularium intimum, cui accedit ejusdem responsio una cum Dissertatione de Plinianae Villae Ruderibus, atque ostiensis Littoris incremento. (1714.) Roma in folio Ex officina typographica Francisi Gonzagae in via lata.

LETTERA INTORNO AL PONTE FATTO SUL DANUBIO SOTTA L'IMPERIO TRAJANO, indirizzata al R. P. D. Bernardo di Montfaucon in data di Roma 27. aprile 1715. Megjelent még a Giornale Venezia XXII. kötetében a 116. és következő lapokon és Sallengre A. H.: Novus Thesaurus Antiguitatum Romanorum című művében.

LETTERE A CLEMENTE XI CIRCA L'ÉSAME DEL LITTERATE DEL MARE ADRIATICO (1715.) – Bologna vecchia vol. 4, carte 131—134.

LETTERA SCRITTA AL SIGNOR ANTONIO VALISNIERI intorno al origine delle anguille in data de 21. giugno 1717. – Megjelent a Giornale Venezia XXIX. kötetében pag 206 sqq.

HISTOIRE PHYSIGUE DE LA MER. (1725.) – Ouvrage enrichi de figures dessinées d'aprés le naturel Par L. F. Co. de Marsigli, membre le Académie Royale des Sciences de Paris. – Amsterdam aux depens de la Compagnie, in folio. 40 rézmetszetes táblával, 173. lap, előszóval. – Megtalálható a Budapesti Egyetemi Könyvtárban.

DANUBIUS PANONICO-MYSICUS, observationibus geographicis, astronomicis, hydrographicis, historicis, physicis perlustratus et in se tomo digestus ab A. F. com. Marsili. – Hagae Comitum, P. Gosse 1726. 54×39. Tomus 1. in tres partes digestus geographicam astronomicam hydrographicam. – pag 12+98+1–20, 26—40. tab.+1 k.

Tomus 2. De antiquitatibus Romanorum ad ripas Danubii. – pag. 6+155+66tab. 1+k.

Tomus 3. De mineralibus circa Danubium effossis pag. 4+141+ +35 tab.+1k.

Tomus 4. De piscibus in aguis Danubii viventibus. – pag 4+94.+ +33 tab.

Tomus 5. De avibus circa aquas Danubii vagantibus, er ipsarum nidis. – pag. 4+158.+74 tab.
Tomus 6. De fontibus Danubii. – pag. 128+28. tab. Magyarországon és a Pécsi Egyetemi Könyvtárban, az Országos Statisztikai Hivatal, (itt egy teljes, és egy töredékes példány), a Budapesti Egyetemi Könyvtár tulajdonában található. Jugoszláviában a Matica Srpska könyvtárában, a Belgrádi Egyetemi Könyvtárban van meg (más könyvtárak nem válaszoltak, de valószínűnek tartom, hogy még másutt is megtalálható.). Ezen kívül tudtommal Bratislavában, Krakkóban, Bécsben, Párizsban Vatikánban és természetesen Bolognában is megvan. 1744-ben megjelent francia nyelven is.

INSCRIPTIONES, MONUMENTA, ORNAMENTA. – évszám nélkül – Bononiae A Danubius Panonico-Mysicus tom. 2 táblái külön kiadva. Megtalálható a Budapesti Egyetemi könyvtárban és a Velencei St. Marco Könyvtárban.

ATTI LEGALI PER LA FONDATIONE DELL'INSTITUTO DELLE SCIENZE ED ART LIBERALI per memoria degli Ordini Ecclesiastici Regolari, e Secolaro, che compongono la citta di Bologna. (1728.) – Bologna nella Stamperia di San Tomasso l'Aquino. In folio.

STATO MILITARE DELL'IMPERIO OTTOMANO, incremento e decremento del medesimo del Sig. Co. Marsigli (1732.) 1—2. kötet A La Haye, Pitro Gosse. – Olasz és francia nyelven, egy kötetben, kéthasábos. Orosz nyelven 1737-ben Szentpétervároon jelent meg. – Magyarországon megtalálható a Budapesti Egyetemi Könyvtárban, Jugoszláviában a Belgrádi Egyetemi Könyvtárban és a Matica Srpska könyvtárában.

LA HONGRIE ET LA DANUBE par le Co. Marsigli. (1741.) – A La Haye, Aux depens de la Compagnie. Marsigli térképei in folio impérial. Bevezetés és 31 térkép. Megtalálható a Pécsi Egyetemi Könyvtárban.

LETTERA AL CANONICO PAOLO GAGLIARDI sopra 10 stato antico de Cenomani, colle note d'Antonio Sambuca, inserita nella memorie Istoricho-critiche intorno all antico stato. (1750.) – Brescia presso Gio Maria Rizzardi a cart. 366 in folio.

LETTERA ALL'ILLUSTRISS. SIG. ANTONIO VALISNIERI del Co. Marsigli riferita nel tomo 2 delle Opere del detto Valisnieri alla pag. 359.

OBSERVATIONS SUR L'ANALYSE DES PLANTES MARINES ET PRINCIPALEMENT DU CORAIL ROUGE. Inserita nell'Histoire de l'Académie Royale des Sciences de Paris. cart. 48.

OBSERVATIONS SUR LES PLANTES DE LA MER. Nella medesima Storia a cart. 69.

Azokat a műveit, amelyeket később adtak ki, a bibliográfiában fogom felsorolni. Amelyeket évszám nélkül találtam, azokat mind a végére hagyom.

MARSIGLI IRATAI

Marsigli iratai megtalálhatók a bolognai intézet könyvtárában, amelyet ő alapított, továbbá a bécsi, karlsruhei, valamint a vatikáni levéltárakban. Ezenkívül levelei szétszórtan azon családok levéltáraiban, amelyeknek elődeivel kapcsolatban állott. Veress Endre magyarországi filológus és történettudós a Magyar Könyvszemle 1906-os évfolyamában jelentette meg Marsigli iratainak magyar vonatkozásait. Ezt a jegyzéket felhasználva kiválogattam azokat, amelyek a mai Vajdaság területére vonatkoznak. Sorban a kötetek régi száma, alatta a kötet teljes címe, majd a vonatkozások jegyzéke következik.

Vol. 5.

Piante di fortezze, forti, assedi, ponti, accampamenti, e proposizioni fatte allImperatore Leopoldo nelle guerre dell'Ungheria e dell'Impero dal generale Co. Marsigli. Ponte sul Danubio, che cominciai a far fabricare a Ram per stabilire la communicatione con la Transilvania, e Servia e che poi Sua Altezza di Baden la fece desistere e far fare a Giuvina.
20 × 30 cm nagyságú térkép, két példányban.
Plan de Petervaradin et des retranchements faicts par l'armée Imperiale commandée par le Mareschalle Comte de Caprara, avec les campements, lignes et approches de l'armée Ottomane commandée par le Grand Vizir Aly Bassa, arrive le 11. sept. et decampé la nuit du 1. au 2. oct. 1694.
46 × 64 cm. nagyságú festett térkép.
Segedin. A szegedi vár 42 × 61 cm. színezett térrajza, felül maga a vár 35. cm. hosszú látképe tollrajzban.

Vol. 19.

Co. A. F. Marsigli Epitome historicum regni Hungariae, sive prodromus et introductio ad „Acta Executionis pacis Carlovicensis" ad Clementum XI P. M.
Nagy negyedrétű, 59 lapra terjedő kézirat, a kötet sarkán „Bellum Tekelianum" felirattal.

Vol. 21.

Ichnographia fortalitiorum limitaneorum, que, vigore pacis Karlovitzensis, plurimam partem sunt destructa aut evacuata, uti guidem relationes huc spectantes clarius docent.

Notandum in omnibus scalis orygie intelliguntur.

Magyarországi, horvátországi és boszniai várak 32×45 cm. nagyságú tervrajzai és látképei. Jegyzékük: 2. Slankamen, 3. Mitrovica, 4. Morovig, 5. Ratzka, 6. Brod, 7. ua. lerombolva, 8. Gradiška, 9-11. Jesenovitz, 12. Dubitza, 13. Kastanovitz, 14. Novi 15. Zerin, 16. Pedalj, 17. Gvozdansky, 18. Sluin, 19. Kremen, 20. Kresnik, 21. Gračac, 27. Titel (oldalt a vár látképével), Négy számozatlan és aláírás nélküli (!), 25. Sablya, 26. Ua. lerombolva, 28. Becskerek, 29. Ua. lerombolva, 27. Becse (mellékelten lerombolva 28. Kanisa a Tisza mellett (mellékelten lerombolva), 29. Szeged (oldalt a város látképével), 30. Ua. lerombolva, 58. Doboy, 59. Brod és vidéke, 63. Visoka, 65. Jajce.

Nem tartottam szükségesnek a teljes jegyzéket közölni. E rajzokat Marsigli és mérnöki kara készítette 1697. őszén mielőtt a várakat a békekötés értelmében lerombolták volna. Jelentőségüket az adja, hogy utolsó megbízható képek.

Vol. 24.

Raccolta di 122 Mappe di osservazioni militari ed erudíte fatte al Generale Marsigli per ilimiti dei due imperii, che si stendono per la vera Ungaria e pei regni adjacenti, e che si dovranno riscontrare colle mappe poste in netto, potendo essere in gueste notizie omnesse in quelli. Kisebb-nagyobb térképvázlatok, eredeti felvételek 1693-tól.

6. Mappa di la del Tibisco fatta nell'anno 1697. Színezett nagy térkép a Tiszától az Oltig terjedő földekről.

7. A Duna völgye Érdtől Futakig a Tiszavidék feltüntetésével.

8. Mappa, che nostra le piu commode marchie tanto per l'armata, che proviande dal Danubio, Tibisco e Marusio a Temisvár, e da guesto per rimettersi di novo occorendo al Danubio in soccorso delle piazze della Schiavonia, come la strada che pigliarrano li soccorsi delli Turchi da Belgrado a tal piazza

A Maros, Bega, Temes folyók vidéke.

30. Sito, pianta daviso d'Illok, fatto nell'anno 1694.

Az újlaki vár 24×30 cm. rajza.

44. Prime notitie per Clain Canisa nell'anno 1694.

Német jelmagyarázattal kibővített kis térképvázlat.

49. Confluenze del Dravo nel Danubio l'anno 1695. osservata. Kis 20×32 cm térkép.

Vol. 41. et 42.

Mappae geographicae itiner is limitanei

A karlócai békékötést megelőző erdélyi és délmagyarországi felvételek vázlatai.

Vol. 54.

Manuscritti diversi Vol. IV.

7. Progetto a S. M. Cesarea per fortificare realmente Belgrado, e cosi coprire tutte le conquiste dell'Ungheria.

Tisztázat a 42—58 lapokon.

8. Esame, o perquisitione fatta si per il transporto del corpo del Beate Giovanni da Capistrano in Illok nel antico convento de Padri Franciscani da L. F. Marsigli del Sirmio. Fatto in Illok li 6. genaro 1689.

24. Index civitatum, oppidorum, arcium Ungariae, eique contiguarum fluviorum etc. (185—188.)

76. Sabác vár tervrajza. 28×39 cm. nagyságú színes térkép.

Vol. 56.

Manuscritti diversi Vol. VI.

Lettere originali in Tedesco, che dal 1693. insino al 1696. molti ufficiali, generali e ministri scrissero al Co. L. F. Marsigli stando in campagna o al commando di Sablya o in altre operationi e cariche militari, con le copie delle lettere in Tedesco, che il medesimo conte ad altri scrisse per tutto il suddetto tempo.

530 lapnyi kötet, elöl a levelek rövid tartalmát mutató indexszel. A keltezések helye 1693-ban: Veresmart, Mohács, Futak, Illok, Pest, Szeged. 1694-ben: Pétervárad, Mohács, 1695-ben: Pest, Buda, Kis-Kanizsa, Martonos, Baja, Illok. 1696-ban: Szeged, Sablya, Komlós, Ollós, Szántós, Aranka, Titel, Becskerek, Becse. A levelek írói: Heisler, von Croy Schlick, Co. Derbeville, stb.

Vol. 57.

Manuscritti diversi Vol. VII.

26—28. Progetto per lespugnazione di Belgrado comendatomi dall'Augistissimo padrone (1698.)

Marsigli fogalmazványa Belgrád két hadi térképével, az ostromot ábrázolja (286—299.)

Vol. 58.

Manuscritti diversi Vol. VIII.

Teljes egészében magyar vonatkozású. Tartalmazza Marsigli véleményeit Erdély határáról, a Maros és Tisza hadi és kereskedelmi fontosságáról. Leírja terveit Pétervárad megvédéséről, a Duna-Tiszaköz védelméről, a békefeltételek megvalósításáról.

Vol. 59.

Manuscritti diversi Vol. IX.

A határok megvonásáról szóló jelentések, oklevelekkel kísérve. Főleg szerbia és boszniai vonatkozásokkal.

Vol. 62.

Manuscritti diversi Vol. XII.

1699—1701. közötti jelentések a béke végrehajtásáról és a várak lerombolásáról.

Vol. 63.

Manuscritti diversi Vol. XIII.

Lettere del Consiglio di Guerra ricevute nella divisione, de confini della Sclavonia e Croazia. (Eredetiek 757 lapon). 1699—1701. közötti iratok, küldőik szerint rendszerezve.

Vol. 64.

Manuscritti diversi Vol. XIV.

Vegyes iratok: levelek a Délvidékről a német őrségek parancsnokaitól (Pétervárad, Szeged, Belgrád.)

Vol. 66.

Manuscritti diversi Vol. XVI.

Notitiae geographicae originales circa lineam limitaneam Cisdanubialem, sive Diaria in itinere limitaneo Cisdanubiali collecta. Primis ac originalibus suis schedis expressa ac in III libros digesta.

A határkiigazítási munkálatok eredeti térképvázlatai több mint 400 lapon. 1700. május 1.-től 1701. április 21-ig. Hogy Marsigli jelentőségét kiemeljem a magyar történettudomány szempontjából, megjegyzem, hogy más rézmetszet Hunyad és Déva váráról 1701- előttről nem ismert, csak az övé.

Vol. 103.

Documenta rerum Croaticarum et Transylvanicarum in commissione limitanea collecta.

1. Denominationes montium, fluviorum, civitatumque, eorumque et aliorum locorum, plerumque per Illiricorum, eorumque ab antiguo differentiae et significata.
2. Authores qui de Illyrico et Croatiae, Serbiae et Ungariae scripsorunt.
4. Antiquae Romanorum inscriptiones, que per Croatiam visuntur.
6. Croatiae erudita descriptio.
8. Banorum Croatiae et Slavoniae cathalogus.
15. Francisci Ladány: De gestis banorum regni Sclavonie, (237—273).

Ugyanezen kötet második részében mellékletként:
Conscriptio districtum Karánsebes, Lugos, Bokcsa, Csakova, Versec, Palánka, Pancsova, Porecsa etc.

Vol. A. M. C. I. 5.
Raccolta di mappae geographicae

Azokat a metszett térképeket tartalmazza, amelyeket Marsigli magyarországi útjai alkalmával gyűjtött össze, ezeken felül európai térképeket is tartalmaz. Legértékesebb mindjárt az első, amely Erdélyt ábrázolja. Ezen felül még ugyanitt megtalálhatók:
Pianta di Belgrado con sue fortificationi fattesi l'anno 1695 e 1696, (28× ×35. cm).
Petervaradino nel stato che ful anno 1697 (28×28 cm).

Ennyi Marsigli iratairól, amelyek erre a vidékre vonatkoznak. Megnehezíti a válogatás körülményeit az, hogy nem egy országhoz tartoznak, így nem lehet őket teljesen elhatárolni. Viszont ez nincs is szándékomban miután elsősorban Marsigli munkássága érdekel. A felsoroltakon kívül még sok más is található iratai között, ami ránk vonatkozik de, ismétlem, mindez még ezután vár felderítésre.

BIBLIOGRAPHIA MARSIGLIANA[28]

Marsigli magyar irodalma

HANÁK JÁNOS: Az állattan története és irodalma Magyarországon, 1849. Budapest. – Rövid életrajz, a Danubius Panonico-Mysicus állattani részének taglalása (35—41. old.)

SZILÁDY ÁRON jelentése bolognai útjáról (1868.) – MTA Értesítője – Marsigli rövid önéletrajza latin nyelven. Latin kódexek felsorolása (128—142. old.)

A CORVINA KÉRDÉSE OLASZORSZÁGBAN (1880.) – Századok (Vegyes közlések) – Recenzió Ercole Riccotti: Sulla Bibliotheca Corvina spigolature című tanulmányáról. (354—355. old.)

BELICZAY JÓNÁS: Marsigli élete és munkássága (1881.) – Budapest-Ért. a Tört. Tud. Oszt. köréből. IX. köt. 9. füz. – Bevezető, Marsigli életrajza, művei életírói. Eddig a legnagyobb terjedelmű, Marsigliről magyar nyelven megjelent mű, nem a legmegbízhatóbb adatokkal. Nagyrészt Fantuzzi: Memorie della vita de del generale Marsigli című mű átírása.

THALY KÁLMÁN: II Rákóczi Ferenc gyermekkora és ifjúsága (1881.) – Pozsony – Rákóczi és Marsigli kapcsolatai. (268—269. old.)

PETRIK GÉZA: Magyarország bibliographiája 1712—1860. (1890.) Budapest, II. köt. 680. old.

ÁLDÁSY ANTAL: Olaszországi levéltári kutatások (1892—1893.) Budapest, Magyar Könyvszemle. Rövid életrajz, szerepének taglalása a francia-magyar kapcsolatok-

ban. Marsigli iratainak katalógusa a bolognai egyetemi könyvtárban; az irattár felépítése, hozzáférhetőség. (240—277. old. Marsiglira vonatkozó rész 258—274. old.).
HAVASS REZSŐ: Magyar Földrajzi Könyvtár (1893.) Budapest.
THALY KÁLMÁN: A székesi gróf Bercsényi család története (1892.) Budapest, Marsigli magyar kapcsolatai III. köt. (608—621. old.)
THALY KÁLMÁN: Erdélyi costume-képek a XVII. századból. (1893.) Akadémiai Értesítő, Budapest. A Le Populatione di Transylvania composte di varie nationi, di diverse lingue, eligioni usi e vestiti című Marsigli kézirat elemzése (658—661. old.)
ÁLDÁSY ANTAL: Az 1707. évi ónodi országgyűlés története (1895.) Századok, Marsigli kapcsolata a Rákóczi szabadságharccal. (561—562. old.)
THALY KÁLMÁN: A budai mufti könyvtára az 1686-os években (1896.) – Magyar Könyvszemle, Budapest, (338—340. old.)
REIZNER JÁNOS: Szeged története (1899.) Szeged, vol. I. pag. 169. et seqq.
MARGALITS EDE: Beigel István: Marsigli iratai a bolognai egyetemi könyvtárban (1903.) Századok, Budapest – Recenzió, Marsigli rövid életrajza, iratainak boszniai vonatkozásairól. (277—283).
APPONYI SÁNDOR: Hungarica, Magyar vonatkozású külföldi nyomtatványok I—II. kötet (1902.) Budapest, (Marsiglira vonatkozik: 257., 271., 349. old.)
VERESS ENDRE: A bolognai Marsigli iratok magyar vonatkozásai (1906.) Magyar Könyvszemle, Budapest, 44. lapon a bolognai Marsigli levéltár 120. kötetnyi kéziratának magyar vonatkozású jegyzéke.
VERESS ENDRE: Gróf Marsigli Alajos Ferdinánd, olasz hadimérnök jelentései és térképei Budavár 1684. -86 ostromáról, visszafoglalásáról és helyrajzáról. (1907.) Budapest Régiségei 9. kötet, 70. lap.
KÁROLYI ÁRPÁD: Recenzió a Marsigli jelentései stb. (1d. előbb) (1907.) Századok.
MÁRKI SÁNDOR: Rákóczi adriai tervei, (1915.) Magyar Adria Könyvtár, II. sorozat, 9. szám.
MÁRKI SÁNDOR: Desalleurs altábornagy Rákóczinál, (1917.) Hadtörténelmi Közlemények, Budapest, (230. old.)
VUTSKITS GYÖRGY: A magyar birodalom állatvilága I—II. köt. (1918.) Budapest, Marsigli ichtyológiai megfigyelései, kutatásának jelentősége ebben a tudományágban.
VERESS ENDRE: Il conte L F. Marsigli e gli Ungheresi. (1929.) Imola. (Studi e Memorie per la Storia dell Universita di Bologna-Vol. -10. pag. 81—103.) – Az olasz közönség tájékoztatása az addig elért magyar kutatásokról Marsiglivel kapcsolatban.
BEVILACQUA-BORSODI BÉLA: L. F. Marsigli di Bologna gróf, tábornok XVII. századvégi csillagászati megfigyelései, (1929.) Budapest, Stella (22 lap).
GARÁDY SÁNDOR: Marsigli óbudai castrumai, (1929.) Budapest Historia, Rövid ismertető két római castrumról és a későbbi kutatásokról, ezzel kapcsolatban. (173—177. old.)
BEVILACQUA-BORSODI BÉLA: L. F. Marsigli rokonai és a Bevila lacqua családok, (1930. nov. 1.) Budapest, Nemzeti Szalon (7. old.)
GAÁL ISTVÁN: Marsigli kutatásai hazánkban (1930.) Budapest, Term. tud. Közlöny (593—603.)
SEBESTYÉN GYULA; A magyar rovásírás emlékei (?), Budapest (pag. 35—36.).
VERESS ENDRE: A Marsigli centenáriumi kiadványok magyar vonatkozásai (1930.), Budapest, Magyar Könyvszemle. (8 old.).

VERESS ENDRE: Il conte Marsigli in Ungheria, (1931.) Budapest, Corvina (19—20. vol. 39. lap), Conferenza tenuta alla Societa Mattia Corvino di Budapest.
IVÁNYI BÉLA: Recenzió E. Lovarini: Autobiografia di L. F. Marsigli című műről (1931.), Századok, Budapest. (438)
IVÁNYI BÉLA: Recenzió a Memorie intorno a L. F. Marsigli antológiáról, (1931.) Századok, Budapest (440. old.)
IVÁNYI BÉLA: Recenzió a Scritti inediti di L. F. Marsigli kötetről, (1932.) Századok, Budapest, (354—355.).
TÓTH LÁSZLÓ: Recenzió a Celebratione di L. F. Marsigli kiadványról, (1934.) Századok, Budapest, (356. old.)
BEVILACOUA-BORSODI BÉLA-MAZSÁRI BÉLA: Pest-budai kávéházak Kávé és Kávémesterség, (1935.), Budapest, (Marsigliről a 1060—77. lapon).
MARSIGLI SOPRONI KAPCSOLATAI (1941.), Soproni Szemle, Sopron. – Rövid cikk.
KOSÁRY DOMOKOS: Bevezetés a magyar történelem forrásaiba és irodalmába, (1951.) Budapest, (405. old.)
UHERKOVICH GÁBOR: L. F. Marsigli, hazánk egykori nagy kutatója, (1959.) Szolnok, Dolgozatok a Szolnoki Múzeum gyűjtőterületéről.
SERGE BERTINO: A tenger mélye, (1972.), Gondolat, Budapest (36.—38. old.) – Marsigli munkásságának jelentősége a tengerkutatás történetében, a Histoire de la Mer rövid elemzése.

MARSIGLI XVIII. SZÁZADI IRODALMA

SCIPIONE POMPEO DOLFI: : Cronologia di Famiglie nobili di Bologna. Bologna – 1670, (pag. 534—541).
MICHAEL TALMAN: Elenchus Librorum orientalium manuscripturum vivelicet graecorum, arabicorum, persicorum turcicorum et deinde hebraicorum ac antiquorum latinorum cum manuscriptorum comp. impressorum a Marsigli. Viennae, 1702.
RELAZIONE DELLA FUNZIONE PUBBLICA AVUTA IN BOLOGNA li 13. di marzo 1714. in occasione di aprire il nuovo Instituto delle Scienze. Bologna, 1714. per C. Pisarri.
GARZONI: Istoria della republica di Venezia, ove insieme narrasi la guerra per la successione delle Spagne al re Carlo II. Venezia, 1719. parte II.
LIMIERS DE H. P.: Histoire de L' Academie appellée L' Institut des Sciences et des arts établi á Boulogne en 1723.
DOPPLMAYER, JOHANN: Historische Nachricht von den nürnbergischen Mathematicis und Künstlern, Nürnberg, 1730.
BAZZANI, MATTHAEUS: In obitu comitis Ludovici Fredinando Marsili oratio Bononiae 1732. (pag. 16.)
NICÉRON, G. PIETRO: Mémoires pour servir á l'Histoire des Hommes Illustres dans la republique des lettres avec un Catalogues raissone de leur ouvrages. – Chez Briasson Libraire rue S. Jacques á la Science (1729-től.) Marsigliról 1734-ben (pag. 212—227.)
OUINCY. EBERTO: Mémoires pour la vie de m. le Comte de Marsigli Zürich 1741. in 12. Vol. 2.
DE BONONIENSI SCIENTIARUM ET ARTIUM INSTITUTO ATQUE ACADEMIA COMMENTARII. Bologna, 1745—1746. Tom. 2. parte I. (pag. 5—11).

De senatoribus instituti praefectis. De Coraillo (pag. 74—78) Parte II. Giuseppe Monti: De scriptis Comitis A. F. Marsigli (pag. 378—388.).
FONTENELLE: Eloge des Academiciens. Des Académies Francais se des Sciences des Belles lettres de Nancy, de Berlin et de Rome. Amsterdam, 1764. Nouvelle Edition I—XII tom. in 8-Eloge de L. F. Marsigli VI. tom. (pag. 249—261).
BOLLETTI, G. G.: Dell'origine e de progressi dell' Instituto di Bologna. Della Volpe, 1767. (1751. és 1780. évi kiadás név nélkül.)
FANTUZZI, GIOVANNI: Memorie della vita del generale Marsigli dedicate AllEmo e Rev. Sig. Cardinale Lazzare Opizio Pallavicini, Segretario di Stato di N. S. in Bologna (1770.) in 8.- Előszó, 338 oldal szöveg (okmánytárral). Legjobban használható forrásmunka. Az Országos Széchenyi Könyvtárban III. Biogr. 1532. i. jelzés alatt.
FUSCONI, LORENZO: Origine dell' Instituto delle Scienze di Bologna – Roma, 1777. (pag. 7.).
FABRONI, ANGELO: Vitae Italorum doctrina excellentium qui saeculis XVII et XVIII floruerunt. Pisa, 1779. (pag. 6—64. in vol. 5.)
FANTUZZI: Notizia degli scrittori bolognesi 1—5. vol. Bologna 1781—1794. Nella Stamperia di San Tomasso d'Aquino in 8. Marsigliról tom. V. (1786.) (pag. 286—327) A grázi Egyetemi könyvtárban, Lit. II. 38. sign. alatt.

MARSIGLI XIX. SZÁZADI IRODALMA

CORNIANI, GIOVANNI BATT.: Isecoli della letteratura Italiana – Brescia 1812. (Vol. 8., pag. 339—351)
VERONESI, GIOVANNI: Storie e ritratti di uomini utili benefattori del l' Umanita Bologna, 1835. Vol. 2.
MAZZETTI, SERAFINO: Memorie Storiche sopra l'Universita e l'Instituto delle Scienze di Bologna e sopra gli stabilimenti e i corpi scientifici alla medesime addetti Bologna, 1840.
TIPALDO, EMILIO: Biografia degli Italiani illustri Venezia 1841. Tom. 8. (pag 272—287).
LENZI, GAETANO: Descrizione del'Instituto delle Scienze di Bologna, col nadro dell'Universita ed il novero delle Accademie. Bologna 1841.
MEDICI, MICHELE: Memorie storiche intorno le Accademie scientifiche e letterarie della citta di Bologna. Sassi, 1852.
ARNAUD, GIOVANNI: Monografie d'illustri Italiani-Il Conte L. F. Marsigli. – ,,Il Politecnico" Vol. X. (1861.) (pag. 171—198).
CHIERICI, TITO: Il Co. L. F. Marsigli Cenni biografici. Bologna, 1871.
NEILREICH, AUGUST: Die Botanischen Leistungen des Dr. Burser und des Conte Marsigli in Nieder-Österreich, Vienna 1866. (Verhandlungen den K. K. Zoologisch botanischen Gesellschaft in Wien).
LA FESTA LETTERARIA DEL R. LICEO GALVANI E IL CONTE FERD. MARSIGLI Bologna, 1874. Fava e Garagnani-Ricordo di S. F. De Dominicis.
PESCHEL, O.: Geschichte der Erdkunde, München 1878. (pag. 7—733).
RICCOTTI, ERCOLE: Sulla Bibliotheca Corvina spigolature Torino, 1879.
CARUS, VICTOR: Historie de la zoologie. Parigi, 1880. (pag. 356—365).
ERCOLANI, G. B.: Accademia delle scienze dell'Instituto di Bologna dalla sua origine a tutto il 1880. Bologna, 1881. Zanichelli.
ROSEN, VICTOR: Remarques sur les manuscrits orientaux de la collection Marsigli

á Bologne suivies de la liste compléte des manuscrits arabes de la méme collection. Rome, 1885. Impr. Acad. (134. lap) (Atti dell Reala Accademia dei Lincei, Serie 5. Vol. 12.)
THOULET: Oceanographie. Paris, 1890. (pag. 281).
D'ALBERTIS, ENR. ALB.: Come la navigazione da diporto possa validamente contribuire allo studio della geografia fisica dei mari e de laghi. Genova 1894. Atti de I. Congr. geograf. Ital. Vol. 2, pag. 72.
THOULET: Un des fondateurs de l'oceanographie. ,,Revue scientefique" Tom. 8. (1897.) (pag. 801 e seqq.)
GÜNTHER, SIEGMUND: Handbucs der Geophysik. Stuttgart, 1897—1899. Vol. 2, pag. 376.
GUARESCHI, ICILIO: La chimia in Italia dal 1750. all 1800. Parte I. pag. 367.
MAYLENDER, MICHELE: Le Accademie d'Italia degli Inqueti Vol. 3. pag. 300—301.
MEZZOFANTI: Catalogo dei codici orientali di L. F. Marsigli (manoscritto no. 4111. della R. Biblioteca Universitaria di Bologna).
ASSEMANI, G. S.: Index Librorum Bibliotecae Marsilianae. (Manoscritto no. 2951. della R. Biblioteca Universitaria di Bologna).

MARSIGLI XX. SZÁZADI IRODALMA

WISSMÜLLER, CHRISTIANO: Der geograph L. F. Graf Marsigli. Nürnberg, 1900.
ALBERTAZZI, ADOLFO: Avventure e militari imprese duno scienziato (Il conte L. F. Marsigli). – Nuova Antologia 1901. pag. 252—68.
FRATI, LODOVICO: Il viaggio da Venezia a Constantinopoli del Conte L. F. Marsigli (1679). Dal Nuovo Archivio Veneto 1904. Nuova Seria.
ALMAGIA, R.: Sullo sviluppo della conoscenza delle profondita marine. – ,,Boll. della Soc. Geogr. Ital. 1905. pag. 440.
DALLA VEDOVA, G.: L' oceanografia. Napoli, 1910. Atti delle Soc. ital. per il progresso delle Scienze. (pag. 61.)
COSTA, E.: Contributi alla Storia dello Studio bolognese durante il sec. XVII Bologna, 1912. Studi e Memorie per la storia dell'Universita di Bologna III, pag. 1. e seqq.
NORDMANN, CHARLES: Quelque recherches récentes sur l'océan. – Revue de deux mondes, 1913. pag. 218.
mondes, 1913. pag. 218.
GUARESCHI, ICILIO: L. F. Marsigli e la sua opera scientifica – Torino, 1916. Memorie dell'Accademia delle Scienze di Torino, Serie 2. Vol. 65.
COSTA, EMILIO: La fondazione dell Instituto delle Scienze ed una riforma dello studio bolognese proposta da L. F. Marsigli Bologna, 1919. Studi e Memorie per la storia del'Universita di Bologna Vol. 5, pag. 47. e seqq.
MICHIELI A. A.: Il fiume Danubio e l' Italia ,,Boll. della Societa geografica italiana" anno LV (1921.), pag. 397—403.
BRUZZO, GIUSEPPE: L. F. Marsigli Bologna, 1921. Nouvi studi sulla sua vita e sulle opere minori edite et inedite. – Két fejezet magyarországi vonatkozású.
FRATI, LODOVICO: L'Instituto delle scienze nel 1726. Bologna, 1922. Il Progresso.
FRATI, LODOVICO: Il settecento a Bologna, 1923. Remo Sand ron. (pag. 147—168.)
LONGHENA, MARIO: Un uomo di armi e di scienza nel 700. L. F. Marsili La ,,Cultura Moderna" 1926. pag. 264—273.
LONGHENA, MARIO: L. F. Marsigli e le sue osservazioni sul Mare Adriatico, Bologna, 1926.
LONGHENA, MARIO: Alpinismo nel Settecento. Bologna, 1927.

LONGHENA, MARIO: Il gen. L. F. Marsigli e la raccolta delle sue carte geografiche. Milano, 1927. X. Congresso geografico.
FRATI, LODOVICO: Catalogo dei Manoscritti di L. F. Marsigli conservati nella Bologna Biblioteca Universitaria. Firenze, 1928. Különnyomat a La ,,Bibliofilia" c. lapból. – Hiányzik belőle a Veress Endre által átnézett iratok jegyzéke.
BERTACCI, COSIMO: Geografi ed esploratori italiani contemporanei. Milano, 1929. (Capitolo I. pag. 21—24.)
DUCATI, PERICLE: L. F. Marsigli (3. febraio 1929.). Resto del Carlino.
GUATTERI, GIUSEPPE: L. F. Marsigli fondatore dell'oceanografia Resto del Carlino, Bologna, 1929.
LONGHENA, MARIO: L. F. Marsigli sull Appennino Modenese e sul Cimone. ,,Archiginnasio" XXIV. 1929. 1—3. (pp. 31.).
LONGHENA, MARIO: Uno dei fondatori dell'oceanografia – L. F. Marsigli. (1929.) – ,,Le vie d'Italia" 1929, pag. 707—712.
LONGHEBA, MARIO: Una lettera sul viaggio da Livorno a Londra ed alle costa olandesi di L. F. Marsigli ad H. Boerhaave. Bologna, 1929. Annuario del R. Liceo Scientifico a Righi.
SORBELLI, ALBANO: L. F. Marsigli e l'Ungheria, (1929.) Resto del Carlino.
RAVA, LUIGI: L'opera di L. F. Marsigli. (17. gennaio 1929.) Rievocazione fatta in Senato e riportata dal Resto del Carlino.
SENZA AUTORE: L. F. Marsigli, Il Messagero. Roma, 1929.
ALBERTO GARBIERI: L'avventurosa vita di uno scienziato uomo di guerra. La Lettura XXX. évf. no. 11, 1930. nov. 1.
GIANOLA, ALBERTO: Medaglioni italiani. Il Conte L. F. Marsigli – Corriere Danubiano 1930. jún. 22. 22. lap.
AMALDI, MARIA EMILIA: La Transylvania attraverso i documenti del Conte L. F. Marsigli. Roma, 1930. Tip. Garoni, 102. lap. (Roma Instituto per l'Europa Orientale, Publicazioni 2., ser. 20.) – Dissertatio.
TAGLIAVINI, CARLO: Despre ,,Lexicon Marsilianum" (Dictionar latin-roman-maghiar din secolul al XVII-lea) Bucuresti, 1929. Cultura Nationala, 13. lap. (Academia Romana Memoriile Sectiumi Literare Ser. 3. Tom. 4. 7.)
TAGLIAVINI, CARLO: Il ,,Lexicon Marsilianum" Dizionaro latino-romano-ungherese del sec. XVII Bucarest, 1930. Cultura Nationala. (Academia Romana: Études et recherches Marsigli L. F.).
TAGLIAVINI, CARLO: L. F. Marsigli e la scrittura runica dei Siculi (székelyek) di Transylvania. Bologna, 1930. Stab. Poligraf. Rium. Különnyomat az Il Commune di Bolognaból. (37. lap, bibliográfia a 27—39. old.)
DUCATI, PERICLE: Marsili. Libro e moschetto. Milano, 1930. Edizione Corbaccio in 8. (343. lap.) Öt fejezetben Marsigli magyarországi tartózkodásával foglalkozik.
STUDI E MEMORIE PER LA STORIA DELL'UNIVERSITA DI BOLOGNA. Bologna, 1930. Vol. X., Presso l'Istituto per la Storia dell'Universita, in 8. – (212. lap) – Veress Endre bolognai kutatástörténeti felolavsása (81—103. lap)
LONGHENA, MARIO: Il Conte L. F. Marsigli. Un uomo darme e di scienze Milano. 1930. Edizzione Alpes in 8., (346. lap).
AUTOBIOGRAPHIA DI L. F. MARSIGLI messa in luce nel secondo centenario dalla morte di lui dal Comitato Marsiliano a cura di Emilio Loarini. Bologna, 1930. Nicola Zanichelli in 8. (262. lap).
MEMORIE INTORNO A L. F. MARSIGLI publicate nel secondo centenario dalla morte per cura del Comitato Marsiliano Bologna, 1930. Nicola Zanichelli in 8 (510. lap.) 16. tanulmány Marsigliról, a kötet végén bibliográfiával.

SCRITTI INEDÍTI DI L. F. MARSIGLI raccolti e publicati nel secondo centenario dalla morte a cura del Comitato Marsiliano Bologna, 1930. Nicola Zanichelli in 8. (274. lap) – Marsigli kiadatlan művei.
CELEBRAZIONE DI L. F. MARSIGLI nel secondo centenario dalla morte. Relazione delle ceremonie e discorsi. Bologna, 1931. Nicola Zanichelli. – (250. lap)
REGGIANI, RENZO: La riabilitazione di L. F. Marsigli (18. feb. 1931.) – Il Resto del Carlino.
SILVANI, PAOLO: Il generale L. F. Marsigli e la nazione ungherese Bologna 1931. Stab. Poligraf. Rium. in 8. (30. lap) – Il Commune di Bologna, no. 12. Decembre 1930.
LOVARINI, EMILIO: La schiavitu del generale Marsigli sotto i tartari i turchi da lui stesso narrata. Bologna, 1931. Nicola Zanichelli-Nuova scelta di curiosita letterarie inedite o rare 5. - (192. lap)
LONGHENA, MARIO-FORTI, ACHILLE: L. F. Marsigli e le sue osservazioni sul lago di Garda, Verona, 1931. Tip. Veronese-Atti dell' Accademia d'agricoltura scienze e lettere di Verona. (35. lap)
ZUCCHINI, GUIDO: I teschi di Guido Reni di L. F. Marsigli e di Giuseppe Sole. Bologna 1932. Stab. Poligr. R. Riun. – Resto dell Carlino (7. lap)
MÜNSTER, LADISLAO: L. F. Marsigli e le scienze mediche Bologna, 1933. Stab. Poligr. Riun. – Il Commune di Bologna.
FILIPPO, DI AMATI: Biografia dei viaggitori italiani Vol. I. (pag. 709—714.)
BRUZZO, GIUSEPPE: Dei movimenti delle acque del Benaco in un Ms. del 1725. Contributo alla storia degli studi limnologici in Italiano. – Atti del VII. Congresso Italiano. – Palermo p. XLVI.
BOSDARI, FILIPPO: „Francesco Maria Zanotti nella vita bolognese del 700." Atti e Memorie della R. Deputazione di Storia patria per le Romagne." Quarta serie vol. VIII. fasc. I-III. (pag. 5—11.)

Jegyzetek

1. Erre a részre vonatkozókat ld. a bibliográfiában.
2. Kézirat a bolognai Institutoban, Vol. 83. cart. 43.
3. Kéziratai közt Cod. 2. n. 13. Cart. 155. et 589.
4. Fantuzzi később mindenütt hármat említ.
5. Magyar Könyvszemle 1880. 170. old., Vasárnapi Újság, Magyarország és Nagyvilág 1880.
6. Caps. 3. sign. 85.
7. Vol. Mss. Caps. signata 100.
8. Cod. 54. cart. 363.
9. Vol. 54. cart. 382.
10. Vol. 54. cart. 725.
11. Cod. 54. cart. 669.
12. Cod. 54. cart. 228.
13. Mss. caps. 96. fasc. segnato D.
14. Catalogo delle varie sorti di minerali etc.
15. Vol. 3.
16. Cod. 95. lib. 3.
17. Lettere del Marsigli Vol. 4. n. 19.

18. Vol. 3.
19. Journal des Scavants tom. 35. 1707. pag. 346—359.
20. Zanotti: Vite de Pittori Bolognesi
21. 1710. Acta Cart. 23.
22. Caps. 1. n. 7.
23. Az Institutoban Aula 2. C. n. 96.
24. Amsterdam 1725. folio impérial
25. Caps. 99. fasc. A.
26. Lettere vol. 1.
Leveleinek jegyzéke megtalálható az Okmánytárban Fantuzzi: Memorie della vita etc, végén.
27. Marsigli életírói nyomán
28. Könyvtári levelezés alapján

Rezime

Marsigli

Snažna i svestrana ličnost, naučnik, miljenik carskog dvora, ali i čovek koji je bačen u nemilost kao žrtva nerazumevanja svoje okoline. Ko je bio Marsigli, pita autor ovog rada, i otkriva nam jedan život, pun neobičnih događaja neverovatnih uspona i padova, ali i jedan sadržajan život ispunjen naučnim radom. Marsigli je bio isto tako cenjen u vodećim naučnim krugovima Evrope kao na carskom dvoru. Sve ga zanima, njegov naučno-istraživački rad i interesovanje gotovo ne poznaju granice. Tu svoju strast nije zapostavio ni na vrhuncu svoje vojničke karijere.

Luigi Ferdinando Marsigli je rođen 10. jula 1658. godine a Bolonji. Mladi grof se školovao u najboljim školama tadašnje Italije. Kasnije se pridružio diplomatskoj misiji Venecije za Konstantinapul, i tamo je proveo 11. meseci. Upoznao se sa kulturom i istorijom turskog naroda. Nakon toga se vratio u Rim gde je proveo neko vreme u pratnji bivše švedske kraljice Kristine.

Vojničku karijeru je započeo 1682. kao običan vojnik u carskoj vojsci. Brzo je unapredovao u službi, ali prilikom jednog okršaja zarobili su ga turci, i tako je proveo neko vreme u Temišvaru kao sluga Achmet paše. U dva navrata spašavaju ga bosanski vojnici, koji ga vode preko Budima, Osijeka i Slavonije u Bosnu, u nadi velike otkupnine. Novci stižu iz Venecije ali on ponovo pada u turske ruke da bi se još jedanput spasio na čudesan način. Nakon toga ponovo niže uspehe u službi bečkog dvora. Njemu pripada deo zasluga za oslobođenje Budima. Kao poslanik carskog dvora stiže u Rim da bi upoznao papu sa svojim planovima za oslobođenje Beograda Papa je obećao svoju podršku i Marsigli je prišao realizaciji svojih planova. On je izvojevao značajne pobede i izvršio sve pripreme za opsadu Beograda. U međuvremenu promenio se odnos snaga u Evropi, vode se pregovori i njegove usluge su neophodne prilikom određivanja novih granica. Primirje nije donelo trajne rezultate. Marsigli uživa naklonost dvora, najveći deo svog vremena ipak provodi na ratištima, gdje su njegovo znanje i iskustvo isto tako neophodni kao i za pregovaračkim stolom. Pored toga on nalazi vreme i za proširivanje svoje zbirke mineralnih uzoraka, arheoloških i drugih nalaza, kao i za sređivanje svojih zapažanja i istraživanja.

Dobio je najveća priznanja i odlikovanja dvora, ipak na dvoru se sve više čuje glas

njegovih neprijatelja, koji mu potkopavaju ugled. Tako je bio nevino optužen, ali je doživeo rehabilitaciju. Posle jednog neuspeha na bojnom polju, lišili su ga svih počasti i odlikovanja i time je njegova vojnička karijera okončana. Još se samo dva puta latio oružja, jednom u službi Vatikana protiv bečkog dvora, ali tada do borbe nije došlo, drugom prilikom mu je bila poverena odbrana Rima od Turaka.

Ostatak života proveo je u naučnom radu. Osnivač je naučnog instituta u svom rodnom gradu, svu svoju ostavštinu je takoder poklonio Bolonji. Umro je 1. nov. 1730., u Bolonji i bio je sahranjen u crkvi svete Magdalene.

Autor daje bibliografiju Marsiglijevih radova. Pored naučnih i drugih radova ta bibliografija uključuje i njegove beleške i prepiske, kao i sve biografske i ostale radove koje su napisane o njemu u zemljama Evrope i posebno u Mađarskoj, gdje je proveo 20. godina. Bibliografija je sveobuhvatna i veoma pregledna te je neophodna pomoć svima koji žele nešto više saznati o ovom izuzetnom čoveku koji još uvek nije dobio priznanje i pažnju kakvu je zaslužio.

Summary

Marsigli

The author is featuring Marsigli in his many roles as soldier, scientist and influential man of court who was eventually disfavoured. His life was full of unbelievable adventures, glamorous triumphs and fall-backs, but also a life of a most versatile scientist whose name was wellknown in the scientific circles of Europe. He was interested in every subject conceivable.

Luigi Ferdinando Marsigli was born in 1658 in Bologna. The young count received his education from the best teachers available in Italy. Later on he joined a diplomatic mission to Turkey. During his stay he learned a lot about the turkish culture and historical background. When he returned to Rome he stayed with the former queen of Sweeden Kristina for a while. He began his military career as a common soldier in the imperial army in 1682. Getting on very fast he gained considerable reputation by the time he was taken prisoner. During his captivity his life was in danger. Two bosnian soldiers saved him and took him to Bosnia hoping to get a high ransom. They received the money from Venice but he was captured once again and escaped once more under the most adventurous circumstances. He was once again back in the service of Wienna. His merits were numerous and significant. He was one of the most deserving men for the successful recapture of Buda. As the ambasador of Wiena he went to Rome to present his plans for the liberation of Belgrade to the Pope. The Pope promised his support and Marsigli set out to fulfill his plans. He achieved important victories and was on the best way to accomplish his mission. However there were great changes going on in Europe and a treaty was reached with the turks. During the negotiations Marsigli's precious maps and know-how were indispensable. The treaty brought no permanent peace. Marsigli devided his time between the battlefield and the court, devoting most of his time to the latter. Even so he kept on conducting his scientific researches. In spite of his successes there was a group of men constantly trying to undermine his andvacement at the court. They accused him of treason and avarice but he managed to discredit his opponents. After a military failure he was comletely digraded, and with this ended his briliant military career. He got involved into armed struggles twice more, when he was deffending Rome from the turks.

Marsigli devoted the rest of his life to science. He is the founder of a scintific institute in his native town, and he left all his belongigns to Bologna. He died in 1730 and was burried in St Magdalen's church.

The author is providing a bibliography of Marsigli's works. Apart from scientific and other works it also includes his notes and correspondence as well as the biographical and other writings dealing with Marsigli, that have been published in Europe so far. The bibliography is comprehensive and well organized and is no doubt a precious aid to all those interested in this outstanding figure, who certainly deserves more respect and attention that he has been given credit for.